

Міністерство освіти і науки України
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
Юридичне відділення

Циклова комісія юридичних дисциплін

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисциплін:

«Цивільне право», «Цивільне процесуальне право»

на тему:

**РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО ПРОГОЛОШЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ
ПОМЕРЛОЮ І ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ СМЕРТІ**

Виконала:

студентка групи Пб 41
Гойда Мар'яна Петрівна

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент
Гелецька Ірина Олександрівна

Національна шкала: _____

Шкала коледжу: _____

Оцінка ECTS: _____

Тернопіль, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТІВ ОГОЛОШЕННЯ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СМЕРТІ.....	5
1.1. Правова природа та значення інституту оголошення фізичної особи померлою.....	5
1.2. Юридичний факт смерті: поняття та матеріально-правові передумови його встановлення в судовому порядку.....	8
1.3. Розмежування справ про оголошення особи померлою та встановлення факту її смерті: матеріальні та процесуальні аспекти.....	10
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ОГОЛОШЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ.....	15
2.1. Відкриття провадження у справі: підсудність, коло заявників та вимоги до форми і змісту заяви.....	15
2.2. Особливості предмета доказування у справах про оголошення фізичної особи померлою.....	17
2.3. Правові наслідки ухвалення рішення суду та процесуальний механізм його скасування в разі появи особи.....	19
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ СМЕРТІ ОСОБИ.....	22
3.1. Загальний порядок розгляду справ про встановлення факту смерті в порядку окремого провадження.....	22
3.2. Специфіка встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України або в зоні бойових дій (ст. 317 ЦПК України).....	24
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

Інститут оголошення фізичної особи померлою та встановлення факту смерті посідає важливе місце у системі цивільного права та цивільного процесу, оскільки спрямований на усунення правової невизначеності, що виникає у зв'язку з тривалою відсутністю особи або неможливістю належного підтвердження факту її смерті. Від правильного застосування цих правових механізмів залежить реалізація низки особистих немайнових та майнових прав, зокрема спадкових, сімейних, житлових та інших цивільних правовідносин.

Особливої **актуальності** зазначене питання набуває в умовах воєнного стану та збройної агресії Російської Федерації проти України. Значна кількість осіб зникає безвісти під час бойових дій, перебуває на тимчасово окупованих територіях або гине за обставин, які унеможливають своєчасну державну реєстрацію смерті. За таких умов виникає необхідність судового встановлення юридичного факту смерті або оголошення особи померлою, що є важливою гарантією захисту прав та законних інтересів членів сім'ї, спадкоємців та інших заінтересованих осіб.

Крім того, сучасний розвиток суспільних відносин та оновлення законодавства зумовлюють потребу в поглибленому дослідженні особливостей судового розгляду таких категорій справ, а також проблем практичного застосування відповідних норм цивільного та цивільного процесуального законодавства.

Стан наукового дослідження. Теоретичні та практичні аспекти оголошення фізичної особи померлою і встановлення факту смерті були предметом наукових досліджень багатьох учених-правознавців. Значний внесок у розробку зазначеної проблематики зробили Д. М. Чечот, А. К. Юрченко, К. Б. Ярошенко, Ю. О. Попова, В. В. Блажеєва та інші науковці. Окремі аспекти досліджуваного питання висвітлювалися у працях Т. В. Лісничої, З. В. Ромовської, В. Г. Бобка, О. П. Печеного та інших учених. Водночас сучасні суспільні виклики, зумовлені воєнними діями на території України, потребують

подальшого комплексного дослідження особливостей судового розгляду справ про оголошення фізичної особи померлою та встановлення факту смерті, а також аналізу актуальної судової практики у цій сфері.

Метою курсової роботи є комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів розгляду судами справ про оголошення фізичної особи померлою та встановлення юридичного факту смерті за цивільним законодавством України, а також аналіз особливостей правового регулювання та судової практики у зазначеній сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з оголошенням фізичної особи померлою та встановленням юридичного факту смерті в судовому порядку.

Предметом дослідження є норми цивільного та цивільного процесуального законодавства України, що регулюють порядок оголошення фізичної особи померлою та встановлення факту смерті, наукові підходи до розуміння зазначених правових інститутів, а також судова практика їх застосування.

Методи дослідження. При написанні роботи було застосовано наступні методи наукового дослідження: теоретичний аналіз законодавчої бази та наукової й спеціальної літератури, синтез, узагальнення та конкретизація.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТІВ ОГОЛОШЕННЯ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СМЕРТІ

1.1. Правова природа та значення інституту оголошення фізичної особи померлою

Уже п'ятий рік поспіль триває повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року. Ще від 2014 року, коли було окуповано Автономну Республіку Крим, почалися істотні зміни не лише в суспільному житті українських громадян, але й зміни, які спричинили суттєві трансформації в національному законодавстві. Ці зміни торкнулися багатьох правових інститутів, серед яких особливого значення набувають питання, пов'язані із визнанням фізичної особи померлою в порядку, передбаченому чинним цивільним законодавством України.

Поняття фізичної особи закріплене у ст. 24 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК), відповідно до якої фізичною особою виступає людина, яка виступає учасником цивільних правовідносин [1]. До кола фізичних осіб належать: громадяни України; іноземні громадяни, у тому числі особи, які мають подвійне/множинне громадянство; особи без громадянства.

Необхідною передумовою участі фізичної особи у цивільних правовідносинах являється наявність у неї цивільної правосуб'єктності. Остання охоплює два взаємопов'язані елементи:

- цивільну правоздатність, правове регулювання якої здійснюється статтями 25-26 ЦК України;
- цивільну дієздатність, зміст та особливості якої визначені статтями 30-42 ЦК України.

Важливою ознакою цивільної правоздатності виступає визначеність меж її існування в часі. Вона виникає з моменту народження людини та припиняється у зв'язку з її смертю.

У науковій літературі інститут оголошення фізичної особи померлою розглядається як встановлена судом юридична презумпція смерті особи, стосовно якої впродовж тривалого часу відсутні будь-які відомості за місцем її постійного проживання, а місце її перебування залишається невідомим. У такому випадку судові рішення про оголошення особи померлою створює відповідні правові наслідки, аналогічні тим, що настають у разі фактичної смерті людини [2, с. 150].

Погоджуємося із думкою Корчак Т.В. з приводу того, що «Судове рішення, яке підтверджує презумпцію смерті відсутньої особи шляхом оголошення її померлою, з моменту набрання законної сили є підставою для припинення правосуб'єктності такої фізичної особи» [3, с. 175].

Звернемося до ст. 46 ЦК України, у якій законодавчо визначено, коли особа може бути оголошена померлою: «Фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років, а якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, - протягом шести місяців, а за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» [1].

Аналіз положень частин першої та другої статті 46 ЦК України дає підстави стверджувати, що суд, оцінюючи конкретні обставини справи, може ухвалити рішення про оголошення фізичної особи померлою ще до закінчення загального строку, передбаченого законодавством. Водночас таке рішення не може бути прийняте раніше ніж через шість місяців від настання обставин, що стали підставою для звернення до суду. Отже, положення пунктів 1 і 2 статті 46

ЦК України встановлюють строки, після спливу яких особа за наявності визначених законом умов може бути оголошена померлою в судовому порядку.

Відповідно до положень цивільного законодавства, фізична особа вважається оголошеною померлою з моменту набрання законної сили відповідним рішенням суду. Поруч із тим, законотворці передбачають виняток для випадків, коли особа зникла за обставин, що безпосередньо загрожували її життю, дають підстави припускати загибель унаслідок нещасного випадку, а також у зв'язку з воєнними діями або ж збройним конфліктом. За таких умов суд може визначити днем смерті особи день її ймовірної загибелі [1]. Дане положення є дуже актуальним для українського законодавства зараз, коли діє правовий режим воєнного стану.

У наукових дослідженнях звертається увага на окремі недоліки законодавчої термінології. Приміром, є думка, що використане законодавцем словосполучення «день вірогідної смерті» не є цілком вдалим. Дослідники обґрунтовують доцільність застосування терміну «день ймовірної смерті», який більш точно відображає зміст відповідної правової норми [4, с. 197].

Підтримуємо вище згадану позицію і вважаємо, що запропоноване уточнення є доволі обґрунтованим та відповідає вимогам юридичної техніки стосовно чіткості й однозначності правових формулювань.

Проаналізувавши положення ст. 46 ЦК України, виокремимо наступні підстави для оголошення фізичної особи померлою:

- 1) відсутність будь-яких відомостей про місце перебування особи протягом трьох років;
- 2) зникнення особи за обставин, які створювали реальну загрозу її життю або давали підстави припускати загибель унаслідок нещасного випадку, якщо протягом шести місяців інформація про неї не з'явилася;
- 3) можливість визнання особи загиблою внаслідок нещасного випадку чи надзвичайної ситуації природного або техногенного характеру після спливу одного місяця з дня завершення роботи спеціальної комісії, утвореної для ліквідації наслідків такої надзвичайної ситуації;

4) безвісне зникнення особи під час воєнних дій або збройного конфлікту. В умовах триваючої збройної агресії проти України саме ця підстава набула особливої актуальності та має значне практичне значення для великої кількості громадян.

Таким чином, інститут оголошення фізичної особи померлою виступає важливим механізмом захисту прав та законних інтересів учасників цивільних правових відносин у випадках тривалої відсутності особи та неможливості встановити її місцезнаходження. Проаналізувавши положення статті 46 ЦК України, можна дійти висновку, що нормодавець передбачив кілька самостійних підстав для оголошення особи померлою, диференціювавши строки залежно від конкретних обставин її зникнення. На сьогоднішній день особливої актуальності досліджуваний інститут набуває в умовах збройної агресії проти України, коли багато осіб вважається безвісти зниклими через воєнні дії. У зв'язку з цим належне законодавче врегулювання процедури оголошення фізичної особи померлою посідає важливе значення для забезпечення визначеності цивільно-правового статусу особи та реалізації прав її родичів та близьких.

1.2. Юридичний факт смерті: поняття та матеріально-правові передумови його встановлення в судовому порядку

Сучасний етап розвитку національного законодавства, зокрема, й цивільного, зумовив появу нових підходів до встановлення юридичного факту смерті особи. Дане питання набуло особливої актуальності після початку тимчасової окупації частини українських територій у 2014 році, а у 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації. Зрозуміло, що за таких обставин значна кількість смертей відбувається на територіях, де функціонування органів державної влади України практично є неможливим або суттєво обмеженим, що унеможлиблює проведення державної реєстрації смерті у загальному порядку [5, с. 107].

Корчак Т.В. справедливо зазначає, що встановлення факту смерті у судовому порядку виступає не лише процесуальним механізмом, але й важливою гарантією реалізації основоположних прав/свобод громадян. Від підтвердження факту смерті безпосередньо залежить можливість оформлення спадкових прав, припинення шлюбних відносин, призначення соціальних виплат та вирішення низки інших юридично значущих питань [3, с. 175].

Матеріально-правовими передумовами встановлення факту смерті в судовому порядку, на думку дослідників, виступає наявність достатніх доказів, котрі засвідчують настання смерті особи, а також неможливість здійснення державної реєстрації цього факту через органи Державного реєстру актів цивільного стану громадян (надалі – ДРАЦС) [2, с. 150; 6].

Зазначимо, що при цьому суд не встановлює ймовірність смерті, а має переконатися в існуванні сукупності доказів, які достовірно підтверджують факт смерті особи в конкретний час та за певних обставин [7, с. 135]. Такої позиції дотримується і Верховний Суд, наголошуючи, що підставою для встановлення факту смерті виступають допустимі та належні докази, які беззаперечно свідчать про настання відповідної події.

Значним кроком у розвитку правового регулювання стало внесення змін до статті 317 ЦПК України, якими було встановлено спеціальний порядок розгляду справ про встановлення факту народження або смерті особи на території, де введено воєнний чи надзвичайний стан, а також на тимчасово окупованих територіях. Законодавець надав можливість членам сім'ї померлого та іншим заінтересованим особам звертатися до будь-якого місцевого суду України незалежно від місця проживання, а такі справи підлягають невідкладному розгляду.

Таким чином, юридичний факт смерті виступає однією із ключових підстав виникнення цивільно-правових наслідків, а його встановлення у судовому порядку є необхідним механізмом забезпечення правової визначеності, особливо в сучасних реаліях українського сьогодення, яке відбувається в умовах воєнного стану та тимчасової окупації окремих українських територій.

1.3. Розмежування справ про оголошення особи померлою та встановлення факту її смерті: матеріальні та процесуальні аспекти

У науковій літературі смерть розглядається як завершальний етап існування людського організму, що характеризується незворотним припиненням його життєво важливих функцій, зокрема діяльності центральної нервової системи, кровообігу та дихання [8, с. 48].

Водночас смерть має не лише біологічне, а й вагоме юридичне значення. У правовому аспекті вона виступає юридичним фактом, з настанням якого закон пов'язує виникнення, зміну або припинення низки правовідносин, а також належить до актів цивільного стану. Відповідно до положень ст. 49 ЦК України державній реєстрації підлягають найважливіші акти цивільного стану фізичної особи, серед яких законотворець виокремлює народження, встановлення походження особи, набуття громадянства, укладення та розірвання шлюбу у передбачених законом випадках, зміну імені, а також смерть [1]. Саме тому державна реєстрація смерті виступає обов'язковою юридичною процедурою, що забезпечує офіційне підтвердження припинення існування особи як суб'єкта права та породжує відповідні правові наслідки.

Як юридичний факт, смерть фізичної особи спричиняє настання численних правових наслідків у різних галузях права. Перш за все, із моменту смерті припиняється цивільна правоздатність особи, що прямо передбачено ч. 4 ст. 25 ЦК України, а також її цивільна дієздатність, оскільки особа втрачає можливість самостійно набувати та реалізовувати цивільні права/обов'язки (ст. 30 ЦК України). Окрім того, смерть одного з подружжя являється підставою для припинення шлюбу відповідно до ч. 1 ст. 104 Сімейного кодексу України (надалі – СК України).

Юридичний факт смерті також впливає на сімейно-правовий статус дітей, зокрема, може бути підставою для набуття ними статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, а також зумовлює необхідність

вирішення питань щодо встановлення опіки/піклування. Не менш важливими наслідками є припинення трудових правовідносин або проходження служби, а також виникнення правонаступництва у цивільних та цивільних процесуальних правовідносинах.

Одним із найважливіших наслідків смерті особи є відкриття спадщини. Відповідно до ч. 1 ст. 1220 ЦК України саме день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою, вважається моментом відкриття спадщини. У деяких випадках смерть особи має значення і для кримінального процесу, оскільки може бути підставою для закриття кримінального провадження згідно з п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України.

З огляду на важливість правових наслідків смерті законодавці встановили обов'язкову процедуру її державної реєстрації. Так, відповідно до ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» підставою для проведення державної реєстрації смерті органами державної реєстрації актів цивільного стану є документ встановленої форми про смерть, виданий закладом охорони здоров'я або судово-медичною установою [9]. Якщо ж отримання такого документа є неможливим, реєстрація смерті може бути проведена на підставі рішення суду про встановлення факту смерті особи у певний час або про оголошення фізичної особи померлою.

Підкреслимо, що положення ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» конкретизуються у п. 1 розділу V Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 року № 52/5. Зазначені Правила визначають вичерпний перелік документів, на підставі яких органи державної реєстрації актів цивільного стану здійснюють реєстрацію смерті особи [10].

Зокрема, такою підставою може бути лікарське свідоцтво про смерть за встановленою формою № 106/о або фельдшерська довідка про смерть за формою № 106-1/о. У випадках перинатальної смерті використовується відповідне лікарське свідоцтво про перинатальну смерть. Крім медичних документів, підставою для державної реєстрації смерті можуть бути судові рішення, а саме

рішення про оголошення фізичної особи померлою або рішення про встановлення факту смерті особи у певний час [10].

Окремі спеціальні підстави передбачені для випадків реєстрації смерті осіб, які зазнали політичних репресій. У такій ситуації реєстрація може проводитися на підставі повідомлень державних архівних установ чи органів Служби безпеки України. Також законодавством передбачено можливість реєстрації смерті на підставі повідомлення установи виконання покарань або слідчого ізолятора, яке подається разом із відповідним медичним документом про смерть особи.

Погоджуємося із думкою Солохи О.В., який звертає увагу на те, що «На теперішній час особливої актуальності набуває саме другий варіант реєстрації цього факту, оскільки зоні бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або в районах активних обстрілів часто неможливо отримати медичне свідоцтво про смерть або інші передбачені законом документи. Багато тіл залишаються неідентифікованими, вивезеними ворогом або взагалі зниклими. У таких випадках саме рішення суду є єдиним правовим інструментом, який дозволяє провести державну реєстрацію смерті» [11].

На думку Мазура В.В. та Плєви В.А., інститут оголошення фізичної особи померлою ґрунтується на презумпції смерті, тобто на юридичному припущенні, що особа, про місцеперебування якої протягом тривалого часу відсутні будь-які відомості, могла померти [12, с. 106].

Водночас у науковій літературі наголошується на необхідності чіткого розмежування процедури оголошення фізичної особи померлою та встановлення факту її смерті в судовому порядку. Незважаючи на певну схожість правових наслідків, зазначені інститути мають різну правову природу та підстави застосування.

Необхідність судового встановлення факту смерті обумовлена тим, що виникнення, зміна або припинення особистих немайнових і майнових прав особи безпосередньо пов'язані з наявністю відповідних юридичних фактів. Для підтвердження таких фактів законодавством передбачено подання належних

документів, однак на практиці можуть виникати ситуації, коли відповідні документи були втрачені, пошкоджені, знищені або викрадені. Крім того, нерідко трапляються обставини, за яких отримання чи відновлення необхідних документів є неможливим, що зумовлює потребу у встановленні юридичного факту в судовому порядку з метою забезпечення правової визначеності та належного захисту прав заінтересованих осіб.

Однією з ключових відмінностей між оголошенням фізичної особи померлою та встановленням факту її смерті є характер доказової бази, на якій ґрунтуються відповідні судові рішення. Так, процедура оголошення особи померлою застосовується у випадках, коли відсутні достовірні відомості про її смерть, а суд виходить із передбаченого законом припущення щодо можливої загибелі особи. Натомість встановлення факту смерті допускається лише за наявності достатніх та переконливих доказів, які підтверджують, що смерть особи дійсно настала [12, с. 107].

Відмінності простежуються також у визначенні дати смерті. У разі оголошення фізичної особи померлою загальним правилом є визнання днем її смерті дня набрання законної сили відповідним рішенням суду. Водночас у випадках, прямо передбачених законодавством, суд може визначити днем смерті день ймовірної загибелі особи, якщо вона зникла за обставин, що безпосередньо загрожували її життю або дають підстави припускати настання смерті. На відміну від цього, при встановленні факту смерті суд констатує подію, яка вже відбулася, а тому датою смерті визнається день її фактичного настання, підтверджений належними доказами [12, с. 107].

Анікіна Г.В. зауважує, що «Оголошення фізичної особи померлою – це ствердження судовим рішенням припущення про смерть цієї особи, тобто констатація високого ступеня ймовірності смерті. Встановлення факту смерті можливо, якщо суд на підставі незаперечних доказів ствердить, тобто доведе обставини, які ймовірно свідчать про смерть особи у конкретно визначений час, обставини, за яких настала смерть, і факт неможливості реєстрації органом державної РАС факту смерті» [13, с. 21].

Таким чином, якщо при оголошенні особи померлою суд фактично оперує юридичною презумпцією смерті, то при встановленні факту смерті предметом судового розгляду виступає достовірно підтверджена подія, яка потребує офіційного юридичного засвідчення для подальшої реалізації прав та законних інтересів заінтересованих осіб. Зауважимо, що чинне законодавство України передбачає декілька альтернативних підстав для державної реєстрації смерті, що дозволяє забезпечити належне документальне підтвердження цього юридичного факту навіть у випадках, коли отримання стандартного медичного свідоцтва є неможливим або утрудненим.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ОГОЛОШЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ

2.1. Відкриття провадження у справі: підсудність, коло заявників та вимоги до форми і змісту заяви

Процесуальний порядок розгляду справ про оголошення фізичної особи померлою розпочинається із відкриття провадження у справі про оголошення фізичної особи померлою. Власне відкриття провадження у справі виступає початковою стадією судового розгляду, від правильності здійснення котрої безпосередньо залежить подальший рух справи. Зазначимо, що дані справи належать до категорії справ окремого провадження, адже в них немає спору про право між сторонами, а суд лише здійснює перевірку наявності юридичних фактів/обставин, які мають значення для виникнення, зміни або припинення правових відносин [14].

Особливості розгляду справ про оголошення фізичної особи померлою врегульовані главою 4 розділу IV Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України). Відповідно до ст. 305 ЦПК України заява може бути подана до суду за місцем проживання заявника, за останнім відомим місцем проживання або перебування особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна [15]. Такий підхід покликаний спростити процедуру звернення до суду та забезпечити доступність правосуддя для заінтересованих осіб.

Правом на звернення до суду із заявою про оголошення фізичної особи померлою наділені особи, права/законні інтереси яких залежать від встановлення відповідного юридичного факту. Переважно такими заявниками виступають члени сім'ї зниклої особи, її спадкоємці, кредитори, органи опіки/ піклування, а також інші особи, для яких оголошення фізичної особи померлою породжує певні юридичні наслідки. Заявник у кожному конкретному випадку має обґрунтувати свою юридичну заінтересованість у розгляді справи [16].

Нормотворці встановлюють спеціальні вимоги до змісту заяви про оголошення фізичної особи померлою. Відповідно до ст. 306 ЦПК України у заяві необхідно зазначити мету звернення до суду, а також обставини, які підтверджують безвісну відсутність особи. Кайда Н. звертає увагу на те, що, якщо особа зникла за обставин, що створювали загрозу її життю, заявник повинен навести відомості про такі обставини та подати відповідні докази [15].

Відсутність зазначених відомостей може бути підставою для залишення заяви без руху або ж її повернення.

Особливого важливого значення у справах даної категорії набуває доказова база. Тому, до заяви можуть додаватися показання свідків, довідки правоохоронних органів про розшук особи, матеріали службових розслідувань, відповіді органів державної влади, документи військових частин, листування та інші докази, котрі можуть підтвердити тривалу відсутність особи або обставини її можливого зникнення. У своїй практиці Верховний Суд не один раз наголошував, що суд повинен досліджувати всю сукупність доказів, оскільки окремий доказ сам по собі не завжди є достатнім для висновку про наявність підстав для оголошення особи померлою [17].

Суд після надходження заяви перевіряє її відповідність вимогам чинного цивільного процесуального законодавства та вирішує питання про відкриття провадження. На стадії підготовки справи до розгляду суд вживає заходів щодо встановлення місця перебування особи, стосовно котрої було подано заяву, витребує необхідні відомості/докази, а також визначає коло заінтересованих осіб, яких необхідно залучити до участі у справі [15].

Отож, цілком очевидно, що відкриття провадження у справах про оголошення фізичної особи померлою характеризується наявністю спеціальних правил підсудності, підвищеними вимогами до змісту заяви та особливим колом заявників. Зазначені особливості обумовлені значними правовими наслідками судового рішення, яке впливає на сімейні, спадкові, майнові та інші права учасників даних цивільних правовідносин.

2.2. Особливості предмета доказування у справах про оголошення фізичної особи померлою

Специфічний предмет доказування виступає однією з ключових особливостей справ про оголошення фізичної особи померлою. Він в позовному провадженні та інших категоріях справ окремого провадження відрізняється від

предмета доказування. Оскільки перед судом стоїть завдання не встановлювати безпосередньо факт смерті особи, а вирішити питання про можливість її оголошення померлою на підставі визначених законом обставин, доказуванню підлягає сукупність юридичних фактів, передбачених цивільним законодавством [1].

У попередніх питаннях курсової роботи вже зазначалося, що положення ст. 46 ЦК України визначають умови, за яких фізична особа може бути оголошена померлою, а саме: суд повинен встановити тривалу відсутність відомостей про місце перебування особи, а також додержання встановлених законом строків такої відсутності. Саме тому першою обставиною, яка входить до предмета доказування, є підтвердження факту безвісної відсутності особи протягом визначеного законом часу [1].

Іншою обов'язковою обставиною виступає встановлення останнього відомого місця проживання/перебування особи. З'ясування цього питання має важливе значення, адже саме з моменту отримання останніх відомостей про особу обчислюються строки, передбачені ст. 46 ЦК України. у випадку, якщо неможливо точно встановити день отримання останніх відомостей, початок перебігу строку визначається відповідно до правил цивільного законодавства України [1].

До предмета доказування можуть входити й додаткові факти, що залежить від конкретних обставин зникнення особи. Так, якщо особа зникла за обставин, що загрожували її життю або давали підстави припускати її загибель через нещасний випадок, заявник повинен довести наявність саме таких обставин. Ними можуть виступати стихійне лихо, техногенна катастрофа, аварія, бойові дії/збройні конфлікти або інші події, що створювали реальну загрозу для життя людини [1; 14].

Серед доказів у справах досліджуваної категорії особливе місце займають відомості про проведення розшукових заходів. Суд має переконатися, що пошук особи здійснювався належним чином, однак її місцезнаходження встановити не вдалося. З цією метою досліджуються відповіді органів місцевого

самоврядування, правоохоронних органів, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів реєстрації місця проживання, військових частин, прикордонної служби, та інших установ, які можуть володіти інформацією про особу [17].

Показання свідків мають теж важливе значення. Особи, котрі підтримували зв'язок із громадянином до його зникнення, можуть повідомити суду відомості стосовно обставин зникнення, останнього місця його перебування, способу життя та інших фактів, що мають значення для правильного вирішення справи. Проте свідчення самі по собі не можуть вважатися достатньою підставою для оголошення особи померлою і підлягають оцінці в сукупності з іншими доказами [15].

У сучасних умовах української реальності особливої актуальності набули справи про оголошення померлими осіб, котрі зникли безвісти під час воєнних дій. У таких випадках предмет доказування може охоплювати відомості про участь особи у бойових діях, виконання військового обов'язку, потрапляння до району ведення бойових дій, перебування на тимчасово окупованій території, або інші обставини, що створювали реальну загрозу її життю [16].

Аналіз судової практики свідчить, що суди повинні ретельно перевіряти всі подані докази, оскільки рішення про оголошення фізичної особи померлою породжує значні юридичні наслідки, пов'язані з припиненням шлюбу, відкриттям спадщини, виникненням права на соціальні виплати та іншими правовими наслідками. Саме тому Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував на необхідності перед ухваленням відповідного рішення повного, всебічного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи.

Таким чином, у справах про оголошення фізичної особи померлою предмет доказування охоплює встановлення факту безвісної відсутності особи, останнього відомого місця її перебування, тривалості її відсутності, обставин можливого зникнення, результатів проведених розшукових заходів та інших фактів, котрі дають суду підстави дійти висновку щодо можливості оголосити

дану особу померлою. Законність і обґрунтованість судового рішення забезпечує саме належне підтвердження зазначених обставин забезпечує.

2.3. Правові наслідки ухвалення рішення суду та процесуальний механізм його скасування в разі появи особи

Рішення суду щодо оголошення фізичної особи померлою породжує цілу низку важливих правових наслідків як для самої особи, так й для решти учасників правовідносин. З моменту набрання законної сили відповідним рішенням виникають правові наслідки, аналогічні тим, що настають у разі фактичної смерті особи. Приміром, припиняється шлюб, відкривається спадщина, виникають підстави для оформлення соціальних виплат, а також відбуваються інші зміни у майновій/особистій немайновій сфері [1].

Поруч із тим нормодавець виходить із того, що рішення про оголошення фізичної особи померлою ґрунтується на юридичному припущенні стосовно її смерті, а не на достовірно встановленому факті смерті. Саме тому ЦК України передбачає спеціальні гарантії захисту прав особи у випадку отримання відомостей про місце її перебування або ж її появи.

Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою визначені ст. 47 ЦК України, згідно якої спадкоємці особи, оголошеної померлою, не вправі відчужувати нерухоме майно, отримане у спадщину, впродовж п'яти років. Нотаріус, з метою забезпечення виконання цієї вимоги, накладає заборону на відчуження такого майна. Вбачається, що запровадження зазначеного обмеження спрямоване на захист майнових інтересів особи у разі її можливого повернення.

Законодавці особливу увагу приділяють механізму відновлення прав фізичної особи, котра була оголошена померлою. Так, згідно ст. 48 ЦК України у разі появи такої особи або отримання відомостей про місце її перебування суд за заявою цієї ж особи чи іншої зацікавленої особи скасовує рішення стосовно оголошення її померлою [1].

Процесуальний порядок скасування рішення врегульований ст. 309 ЦПК України. Заява може бути подана як особою, котру було оголошено померлою, так і іншими особами, яким стало відомо про її місцеперебування. Після надходження заяви суд призначає справу до розгляду за участю заявника, особи, яка з'явилася, та інших заінтересованих осіб. За результатами розгляду суд постановляє ухвалу про скасування раніше прийнятого рішення [14].

Скасування рішення щодо оголошення фізичної особи померлою виступає підставою для поновлення її правового статусу. Однак не всі правові наслідки можуть бути усунуті автоматично. Так, особа має право вимагати повернення майна, яке збереглося та безоплатно перейшло до інших осіб після оголошення її померлою. Якщо ж майно було відчужене за відплатними договорами, його повернення залежить від добросовісності набувача та інших обставин, передбачених цивільним законодавством [1].

Науковці-цивілісти звертають увагу на те, що найбільше практичних труднощів виникає саме у сфері майнових відносин. Як зазначає Лісничка Т.В., поява особи, яку було оголошено померлою, нерідко породжує складні правові ситуації, пов'язані з поверненням майна, відновленням майнових прав та захистом інтересів добросовісних набувачів [4, с. 198]. Саме тому законодавець намагається забезпечити баланс між правами особи, котра повернулася, та правами інших учасників цивільних правовідносин.

Сімейно-правові наслідки заслуговують на окрему увагу. Так, якщо другий із подружжя уклав новий шлюб після оголошення особи померлою, відновлення попереднього шлюбу автоматично не відбувається. У такому випадку застосовуються спеціальні норми сімейного законодавства, покликані захистити стабільність сімейних відносин та прав інших осіб.

Отож, рішення суду про оголошення фізичної особи померлою наділене комплексними правовими наслідками, котрі охоплюють сімейні, спадкові, майнові та інші правові відносини. Поруч із тим, у разі появи особи або встановлення її місцеперебування, національним законодавством передбачено

спеціальний процесуальний механізм скасування такого рішення, що забезпечує можливість відновлення її правового статусу та захисту порушених прав.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ СМЕРТІ ОСОБИ

3.1. Загальний порядок розгляду справ про встановлення факту смерті в порядку окремого провадження

Справи про встановлення факту смерті особи виступають однією з категорій справ окремого провадження, котрі мають важливе практичне значення для забезпечення прав та законних інтересів громадян. Доцільність судового встановлення такого юридичного факту виникає тоді, коли смерть особи фактично настала, проте її державна реєстрація в органах ДРАЦС є неможливою через відсутність/недоступність належних підтверджуючих документів.

Відповідно до положень ЦПК України справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються судами в порядку окремого провадження. Відсутність спору про право між сторонами є особливістю такого провадження. Суд у цьому випадку не вирішує конфлікт між учасниками процесу, а підтверджує наявність/відсутність певного юридичного факту, від якого залежить виникнення/зміна/припинення правовідносин.

Як зазначають науковці, встановлення юридичних фактів у судовому порядку є винятковим способом захисту прав особи, який застосовується лише тоді, коли отримання або відновлення відповідних документів в адміністративному порядку є неможливим [2]. Саме тому звернення до суду допускається лише за наявності об'єктивних перешкод для проведення державної реєстрації смерті у звичайному порядку.

Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК України суди розглядають справи про встановлення факту смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті [14]. Таким чином, предметом судового розгляду є не встановлення причин смерті або визначення винних осіб, а підтвердження самого факту смерті та часу її настання.

Правом на звернення до суду наділяються особи, права яких залежать від встановлення відповідного юридичного факту. Найчастіше такими заявниками виступають члени сім'ї померлого, спадкоємці, опікуни, піклувальники або інші заінтересовані особи. При цьому заявник повинен обґрунтувати юридичну заінтересованість у встановленні факту смерті, оскільки судові рішення має бути необхідним для реалізації конкретного права або законного інтересу.

У заяві про встановлення факту смерті особи необхідно зазначити обставини, які підтверджують факт смерті, причини неможливості отримання або відновлення документів, що посвідчують цей факт, а також мету звернення до суду. До заяви додаються всі наявні докази, які можуть підтверджувати смерть особи. Такими доказами можуть бути довідки лікувальних закладів, документи правоохоронних органів, матеріали службових розслідувань, акти спеціальних комісій, письмові пояснення свідків, фотографії, відеозаписи та інші відомості, що мають доказове значення [18].

Особливістю доказування у справах цієї категорії являється необхідність підтвердження не лише самого факту смерті, але й неможливості його державної реєстрації в адміністративному порядку. Саме ця обставина відрізняє справи про встановлення факту смерті від звичайної процедури державної реєстрації актів цивільного стану. Суд повинен переконатися, що заявник дійсно не має можливості отримати документ встановленої форми про смерть або відновити його через компетентні органи [5, с. 107].

Важливе значення у справах про встановлення факту смерті має оцінка доказів. Верховний Суд у своїй практиці неодноразово наголошував, що суд повинен досліджувати всі наявні докази в їх сукупності та взаємозв'язку. Жоден доказ не має наперед встановленої сили, а висновок про наявність факту смерті повинен ґрунтуватися на всебічному, повному та об'єктивному дослідженні обставин справи [19].

За результатами розгляду заяви суд ухвалює рішення про встановлення факту смерті особи або про відмову в задоволенні заявлених вимог. У разі задоволення заяви судове рішення не замінює собою свідоцтво про смерть, а є підставою для проведення відповідної державної реєстрації органами ДРАЦС та отримання заявником документа встановленого зразка [9].

Особливої актуальності зазначена категорія справ набула після початку збройної агресії російської федерації проти України та тимчасової окупації окремих українських територій. Значна кількість смертей відбувається за обставин, коли отримати медичні документи або провести державну реєстрацію

смерті в установленому порядку неможливо. Через це, судове встановлення факту смерті стало важливим механізмом забезпечення сімейних, спадкових, соціальних та інших прав громадян [18].

Таким чином, встановлення факту смерті в порядку окремого провадження виступає особливою формою судового захисту, спрямованою на підтвердження юридичного факту, котрий у позасудовому порядку не може бути посвідчений. Особливостями таких справ являється відсутність спору про право, наявність юридичної зацікавленості заявника, необхідність доведення факту смерті та неможливості його державної реєстрації, а також використання судового рішення як підстави для подальшої державної реєстрації смерті.

3.2. Специфіка встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України або в зоні бойових дій (ст. 317 ЦПК України)

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти Української держави, а також тимчасова окупація окремих українських територій, спричинили виникнення значної кількості випадків, коли в загальному порядку державна реєстрація смерті особи стала просто практично неможливою. У результаті ведення активних бойових дій, припинення роботи державних установ, руйнування інфраструктури, відсутності доступу до органів публічної влади, громадяни все частіше позбавляються можливості одержувати документи, необхідні для реєстрації смерті близьких та родичів. Саме тому законодавцями було запроваджено спеціальний процесуальний механізм встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території або території, де ведуться бойові дії.

Особливості розгляду зазначеної категорії справ визначені ст. 317 ЦПК України. Поява цієї норми стала відповіддю держави на нові суспільні виклики, пов'язані зі збройним конфліктом та окупацією частини території України. Дослідники справедливо відзначають, що основною метою запровадження спеціальної процедури виступає забезпечення доступу громадян до правосуддя

та створення умов для реалізації їхніх сімейних, спадкових, соціальних та інших прав.

Спрощений порядок визначення територіальної підсудності виступає однією з головних особливостей таких справ. Якщо у звичайних справах про встановлення факту смерті діють загальні правила підсудності, то у випадках, передбачених ст. 317 ЦПК України, заява може бути подана до будь-якого місцевого суду України незалежно від місця проживання заявника або місця, де настала смерть особи. Такий підхід суттєво спрощує доступ до судового захисту для громадян, котрі були змушені залишити зони активних бойових дій або окуповані території.

Правом на звернення до суду наділені члени сім'ї померлого, їх представники, а також інші заінтересовані особи, якщо встановлення факту смерті безпосередньо впливає на реалізацію їхніх прав/законних інтересів. Найчастіше необхідність звернення до суду пов'язана з оформленням спадщини, нарахуванням соціальних виплат, припиненням шлюбних відносин або вирішенням інших юридично значущих питань [18].

Специфіка даної категорії справ полягає також у характері доказів, які подаються до суду. На практиці заявники не завжди мають можливість отримати офіційні документи українського зразка, що підтверджують смерть особи. У зв'язку з цим судами можуть досліджуватися різноманітні докази, зокрема, медичні документи, видані на відповідній території, довідки місцевих органів влади, документи міжнародних гуманітарних організацій, матеріали фото-/відеофіксації, повідомлення правоохоронних органів, свідчення очевидців та інші відомості, які дають змогу встановити факт смерті особи [5, с. 109].

Особливого значення у справах цієї категорії набуває питання оцінки документів, виданих на тимчасово окупованих територіях. Загальновідомо, що діяльність незаконно створених органів окупаційної влади не визнається Україною. Водночас судова практика виходить із необхідності забезпечення ефективного захисту прав людини. Саме тому документи, видані на тимчасово окупованій території, не породжують самостійних правових наслідків, однак

можуть розглядатися судом як джерело доказової інформації та оцінюватися разом з іншими доказами у справі [20].

Ще однією особливістю виступають скорочені строки розгляду таких справ. Законотворець встановив, що вони підлягають невідкладному розгляду судом, оскільки від оперативності вирішення питання часто залежить можливість реалізації заявником своїх прав. Зволікання із встановленням факту смерті може унеможливити своєчасне оформлення спадкових прав, отримання державної допомоги або вирішення інших важливих юридичних питань [1].

Судова практика засвідчує, що після початку повномасштабної війни кількість справ про встановлення факту смерті на тимчасово окупованих територіях суттєво зросла. Верховний Суд неодноразово наголошував, що під час розгляду таких справ необхідно виходити із принципу забезпечення ефективного доступу до правосуддя та недопущення порушення прав громадян через обставини, які не залежать від їхньої волі.

Водночас спеціальна процедура, передбачена ст. 317 ЦПК України, не змінює загального предмета доказування. Як і в інших справах про встановлення факту смерті, заявник повинен надати суду достатні відомості, які переконливо підтверджують сам факт смерті особи, час її настання та неможливість проведення державної реєстрації смерті у звичайному порядку [14].

За результатами розгляду справи суд ухвалює рішення про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території або території ведення бойових дій. Таке рішення є підставою для проведення державної реєстрації смерті органами державної реєстрації актів цивільного стану та видачі заявнику відповідного свідоцтва про смерть [9].

Отже, особливості встановлення факту смерті особи в зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території України обумовлені надзвичайними умовами, за яких одержання документів встановленого зразка є суттєво ускладненим або й взагалі неможливим. Проте, запровадження спеціальної процедури, яку законодавець передбачив у ст. 317 ЦПК України, дозволило забезпечити ефективний захист прав громадян та створити належні правові механізми для

підтвердження юридичного факту смерті в умовах війни та тимчасової окупації частини території України.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження, зробимо наступні висновки:

1. Смерть особи є не лише біологічним явищем, а й юридичним фактом виняткової значущості, з яким законодавство України пов'язує припинення, виникнення та трансформацію широкого кола правовідносин у цивільній, сімейній, трудовій, спадковій та інших сферах правового регулювання.

2. Інститут оголошення фізичної особи померлою виступає важливим механізмом захисту прав та законних інтересів учасників цивільних правових відносин у випадках тривалої відсутності особи та неможливості встановити її місцезнаходження. Проаналізувавши положення статті 46 ЦК України, можна

дійти висновку, що нормодавець передбачив кілька самостійних підстав для оголошення особи померлою, диференціювавши строки залежно від конкретних обставин її зникнення. На сьогоднішній день особливої актуальності досліджуваний інститут набуває в умовах збройної агресії проти України, коли багато осіб вважається безвісти зниклими через воєнні дії. У зв'язку з цим належне законодавче врегулювання процедури оголошення фізичної особи померлою посідає важливе значення для забезпечення визначеності цивільно-правового статусу особи та реалізації прав її родичів та близьких.

3. Якщо при оголошенні особи померлою суд фактично оперує юридичною презумпцією смерті, то при встановленні факту смерті предметом судового розгляду виступає достовірно підтверджена подія, яка потребує офіційного юридичного засвідчення для подальшої реалізації прав та законних інтересів заінтересованих осіб. Зауважимо, що чинне законодавство України передбачає декілька альтернативних підстав для державної реєстрації смерті, що дозволяє забезпечити належне документальне підтвердження цього юридичного факту навіть у випадках, коли отримання стандартного медичного свідоцтва є неможливим або утрудненим.

4. Відкриття провадження у справах про оголошення фізичної особи померлою характеризується наявністю спеціальних правил підсудності, підвищеними вимогами до змісту заяви та особливим колом заявників. Зазначені особливості обумовлені значними правовими наслідками судового рішення, яке впливає на сімейні, спадкові, майнові та інші права учасників даних цивільних правовідносин.

5. У справах про оголошення фізичної особи померлою предмет доказування охоплює встановлення факту безвісної відсутності особи, останнього відомого місця її перебування, тривалості її відсутності, обставин можливого зникнення, результатів проведених розшукових заходів та інших фактів, котрі дають суду підстави дійти висновку щодо можливості оголосити дану особу померлою. Законність і обґрунтованість судового рішення забезпечує саме належне підтвердження зазначених обставин забезпечує.

6. Рішення суду про оголошення фізичної особи померлою наділене комплексними правовими наслідками, котрі охоплюють сімейні, спадкові, майнові та інші правові відносини. Поруч із тим, у разі появи особи або встановлення її місцеперебування, національним законодавством передбачено спеціальний процесуальний механізм скасування такого рішення, що забезпечує можливість відновлення її правового статусу та захисту порушених прав.

7. Встановлення факту смерті в порядку окремого провадження виступає особливою формою судового захисту, спрямованою на підтвердження юридичного факту, котрий у позасудовому порядку не може бути посвідчений. Особливостями таких справ являється відсутність спору про право, наявність юридичної зацікавленості заявника, необхідність доведення факту смерті та неможливості його державної реєстрації, а також використання судового рішення як підстави для подальшої державної реєстрації смерті.

8. Особливості встановлення факту смерті особи в зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території України обумовлені надзвичайними умовами, за яких одержання документів встановленого зразка є суттєво ускладненим або й взагалі неможливим. Проте, запровадження спеціальної процедури, яку законодавець передбачив у ст. 317 ЦПК України, дозволило забезпечити ефективний захист прав громадян та створити належні правові механізми для підтвердження юридичного факту смерті в умовах війни та тимчасової окупації частини території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40–44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Том 2: Фізична особа / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Страйд, 2009. 150 с.
3. Корчак Т.В. Цивільно-правові наслідки оголошення фізичної особи померлою у сфері спадкових відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Випуск 35. Частина II. Том 1. С. 174–177. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16984/1/%d0%be%d0%b3%d0%be%d0%bb%d0%be%d1%88%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d1%84%d1%96%d0%b7%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%be%d1%97%20%20%d>

[0%be%d1%81%d0%be%d0%b1%d0%b8%20%d0%bf%d0%be%d0%bc%d0%b5%d1%80%d0%bb%d0%be%d1%8e.pdf](#)

4. Лісничка Т.В. Правові наслідки появи особи, яку було оголошено померлою: виявлення і шляхи вирішення проблемних питань. *Право і безпека*. Харків. 2012. № 4 (41). С. 196-200.
5. Гансецька В. Правовий аналіз справ щодо встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованих територіях України. Молодий вчений, № 11 (123), с. 105-110. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-11-123-9>
6. Федосєєва Т. Встановлення фактів народження та смерті в умовах воєнного стану: процесуальні особливості. 2022. URL: <https://surl.li/hpwtgp>
7. Короед С.О. Науково-практичний аналіз змін законодавчого регулювання порядку встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України після введення воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. Випуск 26, 2022. С. 135-142. URL: <https://surl.li/olbjbc>
8. Кікінчук В. В., Лозова С. М., Гусєва В. О. Судова медицина та психіатрія: навч. посіб. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 184 с.
9. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 1 липня 2010 року № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2010, № 38, ст. 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#top>
10. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні : Наказ Мін'юсту України від 18.10.2000 р. № 52/5. *Офіційний вісник України*. 2000. № 42. Ст. 1787.
11. Солоха О.В. Правові механізми встановлення факту смерті та оголошення особи померлою. *Український політико-правовий дискурс*. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/344/246>
12. Плєва В.А., Мазур А.А. Співвідношення понять «оголошення особи померлою» і «встановлення факту смерті» за цивільним та цивільно-процесуальним законодавством України. *Право і суспільство*. № 3. 2018. С. 104–109. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_1/21.pdf

- 13.Анікіна Г.В. Види смерті фізичної особи та їх значення для цивільного права. *Часопис цивілістики*. № 3. 2018. 18–22. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17243/%D0%90%D0%BD%D1%96%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- 14.Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. Ст. 492.
- 15.Кайда Н. Встановлення факту смерті особи та визнання фізичної особи померлою за рішенням суду є відмінними між собою. 2024. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vstanovlennia-faktu-smerti-osobi-ta-viznannia-fizicnoyi-osobi-pomerloiu-za-risenniam-sudu-je-vidminnimi-miz-soboiu>
- 16.Порядок оголошення осіб померлими чи безвісно відсутніми. Система безоплатної правничої допомоги. 2024. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/poryadok-ogoloshennya-osib-pomerlymychy-bezvisno-vidsutnimy/>
- 17.Суддя Верховного Суду проаналізувала судову практику щодо оголошення особи померлою. 2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1591217/>
- 18.Федосєєва Т. Р. Встановлення фактів народження та смерті в умовах воєнного стану: як це відбувається? *Центр дослідження верховенства права*. 2022. URL: <https://rol.ukma.edu.ua/202208081/>
- 19.Практика Верховного Суду щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення. URL: <https://supreme.court.gov.ua>
- 20.Практика Верховного Суду щодо розгляду справ про встановлення фактів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях. URL: <https://supreme.court.gov.ua>